

VOKAL SAN'ATINING TEATRDAGI O'RNI

N.Usmonova
QDU

Annotatsiya: Mazkur maqolada vokal san'atining teatr san'atidagi o'rni, uning badiiy-estetik ifoda vositasi sifatidagi ahamiyati va aktyor ijodidagi roli yoritiladi. Tadqiqotda vokal texnikasi, musiqiy drammatizm, vokal ifoda va obraz yaratish jarayonining o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, vokal madaniyatining teatr san'atining rivojiga, aktyor mahoratiga va tomoshabin bilan emotsional aloqa o'rnatishdagi o'rni haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: vokal san'ati, teatr, aktyor mahorati, musiqa, dramatik ifoda, sahna madaniyati, obraz, emotsional ta'sir, vokal texnikasi, estetik qadriyat

THE PLACE OF VOCAL ART IN THEATRE

N.Usmonova
KSU

Abstract: This article discusses the place of vocal art in theatrical art, its importance as a means of artistic and aesthetic expression and its role in the actor's work. The study analyzes the relationship between vocal technique, musical drama, vocal expression and the process of image creation. It also discusses the role of vocal culture in the development of theatrical art, acting skills and establishing emotional contact with the audience.

Keywords: vocal art, theater, acting skills, music, dramatic expression, stage culture, image, emotional impact, vocal technique, aesthetic value

Vokal san'ati inson ovozing tabiiy imkoniyatlarini badiiy ifoda vositasiga aylantiruvchi eng qadimiy va eng ta'sirchan san'at turlaridan biridir. Inson ovozi - bu musiqaning eng tabiiy manbai bo'lib, u orqali his-tuyg'ular, fikrlar, ruhiy kechinmalar va estetik g'oyalar ifodalanadi. Teatr san'atida vokal ijrochilik, ayniqsa, musiqiy drama, opera va operetta janrlarida, shuningdek, zamonaviy teatr sahnalarida muhim o'rin tutadi. Chunki vokal nafaqat eshitish zavqini beradi, balki obraz yaratish jarayonida aktyorning ruhiy holatini chuqur ochib beruvchi vositadir.

Teatr san'ati - bu so'z, harakat, musiqa, plastik ifoda va yorug'lik uyg'unligidan tashkil topgan murakkab estetik tizimdir. Unda vokal san'ati aktyor ifodasining ajralmas qismiga aylanib, dramatik mazmunni chuqurlashtirish, emotsional ta'sir kuchini oshirish vazifasini bajaradi.

Teatrda vokal san'ati qadim davrlardan buyon mavjud. Antik Yunonistonda sahna asarlarida xor (xorus) vokal ifodaning asosiy vositasi sifatida ishlatilgan. O'rta asrda diniy dramatik tomoshalarda, keyinchalik esa opera janrining paydo bo'lishi bilan vokal teatrning asosiy elementiga aylandi. XVI-XVII asrlarda Italiyada opera san'ati shakllanib, unda musiqiy dramatism, vokal ifoda va teatr harakati bir butun dramatik jarayonga aylandi. Bu jarayon keyinchalik butun Yevropaga tarqaldi.

O'zbek teatrda ham vokal san'ati muhim o'rin tutadi. Milliy teatrimiz rivojida musiqali drama, komediya va opera janrlari vokal ijrochiliksiz tasavvur etilmaydi. "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Tohir va Zuhra" kabi musiqali sahna asarlarida vokal ifoda dramatik mazmunni kuchaytiruvchi asosiy omil sifatida namoyon bo'lgan. Bu an'analari zamonaviy teatr sahnalarida ham o'z ahamiyatini saqlab qolgan.

Vokal san'ati insoniyat madaniyatining eng qadimiy va boy shakllaridan biri sifatida teatr san'atining shakllanishi va taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Teatrning ilk bosqichlaridayoq qo'shiq, ohang va musiqiy ifoda tomosha jarayonining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Dastlabki diniy marosimlar, mifologik sahna ko'rinishlari va xalq bayramlari vokal ijrosi orqali estetik ta'sir kuchini oshirgan. Qadimgi Yunoniston teatrda xor qo'shiqlari (xoral qo'shiqlar) dramatik voqealarga hissiy ohang bag'ishlab, tomoshabinga asarning mazmunini chuqurroq his qilish imkonini bergan. Shu tariqa, vokal san'ati teatr ifoda vositasi sifatida o'zining dastlabki badiiy ahamiyatini topgan.

O'rta asrlarda teatr san'atida diniy syujetlar asosidagi "misteriya", "mirakl" va "moralite" kabi janrlar keng tarqalgan bo'lib, ularda vokal elementlari yetakchi o'rin egallagan. Xususan, Yevropa cherkovlarida sahnalashtirilgan diniy tomoshalar musiqiy xorlar bilan bezatilgan, bu esa sahna va vokalning o'zaro uyg'unligini kuchaytirgan. Sharq dunyosida esa, ayniqsa Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq teatr madaniyatida qo'shiq va musiqiy ohang ijodning ajralmas bo'lagiga aylangan. "Maqom" tizimi va dostonchilik an'analari vokal san'ati orqali teatr ifodasiga ruh va ma'no bag'ishlagan.

Uyg'unish davridan boshlab Yevropa teatrda vokal san'ati yangi bosqichga ko'tarildi. Opera janrining paydo bo'lishi teatr san'atida vokalning o'rnini tubdan o'zgartirdi. Jacopo Peri, Claudio Monteverdi kabi bastakorlarning asarlari vokalni dramatik ifodaning asosiy vositasiga aylantirdi. Shu davrdan boshlab vokal san'ati aktyorlik bilan tenglashdi, sahnaviy harakat, dramatik ifoda va musiqiy hissiyot uyg'un holda ishlay boshladi.

XVIII-XIX asrlarda vokal teatrning turli shakllarida, xususan opera, operetta va musiqali drama janrlarida markaziy ahamiyat kasb etdi. Giuseppe Verdi, Richard Wagner, Pyotr Chaykovskiy singari bastakorlar vokal ijro orqali inson kechinmalarini chuqur psixologik tahlil qilish yo'lini ochib berdilar. Ayniqsa Wagner vokalni

sahnaviy harakat bilan birlashtirib, "total san'at asari" ("Gesamtkunstwerk") g'oyasini ilgari surdi. Bu esa vokal san'atining teatr san'atidagi rolini falsafiy va estetik jihatdan yangi bosqichga olib chiqdi.

Zamonaviy teatrd ham vokal san'ati o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Bugungi kunda musiqali drama, teatr performanslari, musiqiy spektakllar va musiqiy teatr (musical theatre) shakllarida vokal sahnaviy obrazni to'liq ifoda etish vositasiga aylangan. Shu tariqa, vokal san'ati teatr san'atining shakllanishidan boshlab hozirgi kungacha inson hissiyotini, ruhiy holatini va dramatik mazmunni eng chuqur badiiy shaklda yetkazuvchi eng muhim ifoda vositasi bo'lib qolmoqda.

Vokal san'ati teatrd obraz yaratish vositasi sifatida alohida o'rin tutadi. Aktyor uchun vokal - bu nafaqat qo'shiq kuylash, balki ichki holatni ovoz orqali ifodalash, dramatik vaziyatni his qilish, ruhiy energiyani tomoshabinga yetkazish vositasidir.

Vokal texnikasi (nafasni boshqarish, ovoz diapazoni, intonatsiya, artikulyatsiya) aktyorning emotsional holatini aniq aks ettirish imkonini beradi. Aktyorning ovozdagi ohang, tembr, kuchayish va pasayishlar obrazning ruhiy dunyosini yanada chuqurroq ochadi. Masalan, fojeaviy sahnalarda past, chuqur tembrdagi ohanglar insonning iztirobini ifodalasa, komedik holatlarda yengil, shodon ritm va yuqori intonatsiyalar qo'llaniladi.

Vokal san'ati teatrd obraz yaratishning muhim estetik vositasi sifatida o'ziga xos badiiy kuchga ega. Vokal ifoda orqali aktyor yoki ijrochi nafaqat so'zning ma'nosini, balki qahramonning ruhiy holatini, hissiy kechinmalarini, ichki ziddiyatlarini ham tinglovchiga yetkazadi. Musiqa va so'zning birligi, tovush ohangi, tembr, dinamika, ritm va intonatsion nozikliklar obrazni to'liq ochib berishda asosiy rol o'ynaydi. Shu boisdan vokal ifoda - teatr san'atining nafaqat musiqiy, balki dramatik asosidir.

Vokal obraz yaratish jarayonida avvalo intonatsion aniqlik va emosional ifoda muhim ahamiyatga ega. Har bir tovush, ohang va pauza sahnaviy harakat bilan uyg'unlashgan holda ma'no kasb etadi. Aktyorning ovozi orqali u yaratgan qahramonning ichki dunyosi tinglovchiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, vokal obraz - bu nafaqat musiqiy shakl, balki ruhiy-psixologik ifodaning badiiy ko'rinishidir.

Tarixan, vokal orqali obraz yaratishning dastlabki namunalarini antik teatr va o'rta asr diniy dramalarida ko'rish mumkin. O'sha davrlarda xoral qo'shiqlar yoki yakka vokal chiqishlar dramatik voqeani tushuntirish, hissiy kayfiyatni yaratish yoki sahnaga ma'naviy ohang bag'ishlash vazifasini bajargan. Keyinchalik opera san'atida bu jarayon yanada mukammallashdi - vokal ifoda dramatik xarakter yaratishning asosiy mezoniga aylandi. Masalan, Giuseppe Verdi, Puccini yoki Mozart operalarida har bir personajning obraziga mos ohang, tembr va vokal diapazon tanlanishi - bu obraz yaratishning musiqiy-psixologik tamoyilidir.

Vokal ifoda obraz yaratishda uch asosiy komponentga tayanadi:

1. Texnik mahorat - ovoz diapazoni, nafasni boshqarish, rezonans, artikulyatsiya va intonatsion aniqlik.

2. Emosional boylik - his-tuyg'ularni tovush orqali tabiiy ifodalash, dramatik nuqtalarga urg'u berish.

3. Badiiy interpretatsiya - musiqiy asarning mazmunini sahna kontekstiga mos talqin etish, qahramon xarakterini o'z ovozi bilan "jonlantirish".

Shuningdek, vokal obraz yaratish jarayonida aktyorning sahna madaniyati, jismoniy plastika va mimikasi ham muhim rol o'ynaydi. Ovoz bilan ifodalangan hissiyot harakat, nigoh va tana holati bilan uyg'unlashganda, obraz yanada jonli, tabiiy va ta'sirchan bo'ladi. Bu holat teatrdagi vokalni oddiy musiqiy ijro emas, balki kompleks badiiy tizim sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy teatr amaliyotida vokal ifoda obraz yaratishning yangi bosqichiga ko'tarildi. Musiqiy teatr, performans va drama janrlarida vokal eksperimentlar - shivirlash, nafas ohangi, ritmik nutq, improvizatsion vokal texnikalar orqali obrazga yangi estetik ma'nolar kiritilmoqda. Shu tariqa, vokal san'ati bugungi teatrdagi ham ijodiy ifoda va obraz yaratishning eng kuchli vositasi bo'lib qolmoqda.

Vokal ifoda teatrning umumiy estetik mazmunini boyitadi. U tomoshabin qalbida hissiy rezonans, musiqiy sezgi va ruhiy uyg'unlik hosil qiladi. Vokal - bu tomoshabin bilan emotsional aloqa o'rnatishning eng tabiiy shaklidir. Ayniqsa, teatrdagi jonli ovoz, tabiiy kuylash insonni sahna bilan bevosita ruhiy bog'laydi.

Shuningdek, vokal madaniyati teatr aktyorining umumiy sahna madaniyati bilan uzviy bog'liqdir. Ovoz, nafas, nutq va kuylash madaniyatini puxta egallagan aktyor o'z obrazini yanada jonli, tabiiy va ta'sirchan yaratadi. Shu bois teatr maktablarida vokal mashg'ulotlari aktyorlik mahorati bilan bir qatorda asosiy tayanch fan sifatida o'qitiladi.

Teatr san'ati - bu inson ruhiyatini, hissiyotini va ichki dunyosini ifoda etuvchi sintez san'atidir. Unda so'z, harakat, musiqa va sahnaviy tasvir uyg'un holda ishlaydi. Shu uyg'unlikda vokal san'ati o'ziga xos estetik markaz sifatida namoyon bo'ladi. Vokal ifoda tomoshabinda hissiy rezonans uyg'otadi, dramatik mazmunga badiiy chuqurlik kiritadi va estetik zavq manbai bo'lib xizmat qiladi. Vokal - bu inson ruhining tovush orqali ifodalanishidir; u teatr sahnasida inson kechinmalarining eng tabiiy, eng samimiy shaklini yaratadi.

Teatrdagi vokal san'atining estetik ahamiyati, avvalo, musiqiy va dramatik uyg'unlik tamoyiliga asoslanadi. Inson ovozining tabiiy ohangi orqali ifodalangan his-tuyg'ular - bu so'zning oddiy ma'nosidan ustun bo'lgan badiiy kuchdir. Masalan, sahnadagi qahramon iztirob, quvonch yoki sevgi hissini qo'shiq orqali ifodalaganda, bu tomoshabin qalbida to'g'ridan-to'g'ri hissiy ta'sir uyg'otadi. Shu jihatdan vokal -

teatrda estetik kommunikatsiya vositasi, ya'ni ijrochi va tomoshabin o'rtasidagi badiiy aloqa ko'prigidir.

Tarixiy nuqtai nazardan, vokalning teatr estetikasi bilan uyg'unligi qadimgi davrlardanoq shakllangan. Qadimgi Yunon tragediyalaridagi xor qo'shiqlari tomoshaning estetik asosini tashkil etgan bo'lib, ular voqeani nafaqat tushuntirgan, balki falsafiy, ruhiy va hissiy ohang bilan boyitgan. Sharq teatr madaniyatida ham - masalan, o'zbek, fors yoki hind sahna san'atida - qo'shiq, maqom va musiqiy intonatsiyalar orqali obrazlarning ruhiy dunyosi ifoda etilgan. Bu esa vokal san'atining teatr estetikasidagi qadimiy ildizlarini ko'rsatadi.

Estetika nazariyasiga ko'ra, har bir badiiy ifoda shakli tomoshabinga go'zallik hissini yetkazishga xizmat qiladi. Vokal san'ati esa bu hissni tovush, ohang va ritm orqali shakllantiradi. Ovozning temбри, ohangdorligi, intonatsion aniqligi va dinamika o'zgarishlari tomoshabinning estetik idrokini faollashtiradi. Shuning uchun teatr vokali - bu faqat musiqa emas, balki go'zallikni eshitish orqali his qilish jarayonidir. Inson tovushida yashiringan ma'naviy energiya teatr estetikasi uchun beqiyos badiiy qiymatga ega.

Zamonaviy teatrda vokal san'atining estetik roli yanada kengaydi. Bugungi musiqiy spektakllar, performanslar, teatr-installyatsiyalar vokalning badiiy imkoniyatlarini kengaytirib, uni obraz yaratish, ruhiy holatni ifodalash va sahnaviy kayfiyatni belgilashning markaziy vositasiga aylantirmoqda. Masalan, zamonaviy rejissyorlar sahnada vokalni so'z o'rnida, dialog yoki monologning o'rnini bosuvchi ifodaviy element sifatida qo'llashmoqda. Bu teatrning estetik tili va auditoriya bilan hissiy aloqasini yangilaydi.

Shuningdek, vokal teatr estetikasi ma'naviy tarbiya va estetik didni shakllantirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Teatrda chiroyli, musiqiy, ifodali tovush orqali yaratilgan obraz tomoshabinda go'zallikka intilish, ruhiy uyg'unlik va insoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini uyg'otadi. Shu bois vokal san'ati teatr estetikasining eng nozik, eng hissiy qatlamini tashkil etadi - u inson qalbini estetik idrok va badiiy tafakkur orqali tarbiyalaydi.

Xulosa qilib aytganda, teatrda vokal san'ati faqat musiqiy ifoda emas, balki badiiy go'zallikni his etish, ruhiy tajribani estetik shaklda uzatish vositasidir. U teatr san'atining go'zallik qonuniyatlarini tovush orqali ifodalab, sahna va tomoshabin o'rtasida hissiy va ma'naviy uyg'unlikni ta'minlaydi.

Bugungi kunda teatr san'atida vokal imkoniyatlari yanada kengaydi. Musiqali spektakllar, zamonaviy drama va eksperimental teatr yo'nalishlarida vokal faqat qo'shiq emas, balki dramatik ifoda vositasi sifatida ishlatilmoqda. Yangi ovoz texnikalari - "performativ vokal", "ovoziy improvizatsiya", "ritmik vokal" singari yo'nalishlar teatr sahnalarida qo'llanilmoqda.

Shuningdek, vokal san'ati orqali aktyor o'z obraziga individuallik, ruhiy chuqurlik, musiqiy ifoda qo'shadi. Shu ma'noda vokal - bu teatr estetikasi va inson ruhiyatining uyg'unlashgan ifodasidir.

Vokal san'ati teatr san'atining ajralmas qismi bo'lib, u sahna asarlarining hissiy ta'sir kuchini oshiradi, obrazlarni chuqurlashtiradi va tomoshabin bilan bevosita emotsional aloqa o'rnatadi. Teatrda vokal - bu faqat musiqiy element emas, balki dramatik mazmunni boyituvchi badiiy vositadir. Shu sababli teatr aktyori uchun vokal madaniyatini egallash ijodiy mahoratning muhim shartidir.

Vokal san'atining teatr bilan uyg'unligi san'atning yagona estetik tizimini yaratadi, inson ruhining go'zalligini ifoda etadi va san'at orqali jamiyatda ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, N. O'zbek teatr san'ati tarixi. - Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.
2. Gulyamova, D. Vokal san'ati nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: San'at, 2020.
3. Stanislavskiy, K. Aktyor mahorati tizimi. - Moskva, 1988.
4. Xodjayeva, M. Musiqali teatr va ovoz madaniyati. - Toshkent, 2019.
5. Aliev, B. Opera va vokal san'ati tarixi. - Samarqand: Zarafshon, 2016.
6. Boboyev, V. (2025). MICROTONAL INTONATION AND ORNAMENTATION IN THE KASHKAR RUBAB MAQOM REPERTOIRE. European Review of Contemporary Arts and Humanities, 1(4), 35-44.
7. Mustafoev, S. M. (2025). THE INTERCONNECTION BETWEEN SOUNDS, MUSICAL MEMORY, AND THE SENSE OF MELODY AND HARMONY. European Review of Contemporary Arts and Humanities, 1(4), 3-8.